

O potrzebie nowelizacji przepisu art. 115 § 17 k.k., tj. definicji normatywnej pojęcia „żołnierz”

The Need to Amend the Provision of Art. 115 § 17 of the Penal Code. The Normative Definition of the Term “Soldier”

The author analyses the normative definition of the term „soldier” from the provision of Art. 115 § 17 of the Polish Penal Code. The changing military reality and the creation (next to land, sea, air, and special forces) of the fifth type of the Polish Armed Forces - i.e., the Territorial Defense Forces resulted in the introduction of Art. 115 § 17 of the PC hitherto „A soldier is a person performing active military service” with the reservation: „with the exception of territorial military service performed at the disposal”. Both the original wording of the legal definition of the term „soldier” (which until 01.01.2017 referred only to: „persons on active military service”) and the addition of the said limitation to it resulted in deepening (occurring from the very beginning of the introduction to the standard criminal law definition of the term „soldier”) of the impasse regarding the possibility of enforcing criminal, military liability against a soldier in active military service, which according to the legislator (expressed, among other things, in the justification to the Act of November 16, 2016, amending the Act on the universal obligation to defend the Republic of Poland and some other acts) is also a OT soldier at his disposal. This view, according to all regulations concerning soldiers on active military service, should be considered incorrect.

The above thesis was formulated based on a dogmatic and legal analysis of the entirety of provisions regulating the issue of the formal status of an entity performing or performing active military service.

Agata Ziółkowska

*doktor nauk prawnych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika*

ORCID – 0000-0001-7178-8227

Słowa kluczowe:

żołnierz, żołnierz OT, czynna służba wojskowa, terytorialna służba wojskowa, pełnić czynną służbę wojskową, odbywać czynną służbę wojskową

Key words:

soldier, TD soldier, active military service, territorial military service, perform active military service, complete active military service

<https://doi.org/10.36128/priw.vi37.322>

1. Wstęp

Wraz z wejściem w życie ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹ (dalej: k.k.), tj. od 1 września 1998 roku, w polskim systemie prawa karnego powszechnego zaczęła obowiązywać legalna definicja pojęcia „żołnierz”. Początkowo pojęcie to odnosiło się jedynie do osoby pełniącej czynną służbę wojskową².

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1023.

2 Zob.: Stanisław Hoc, „Uwagi ogólne”, [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczegółowa*

Od 1 stycznia 2017 roku (tj. od wejścia w życie nowelizacji k.k. dokonanej ustawą z 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw³; dalej: nowelizacja z 2016 r.) z zakresu merytorycznego legalnej definicji pojęcia „żołnierz” (poprzez dodanie w przepisie art. 115 § 17 k.k. zastrzeżenia) wyłączono żołnierza Terytorialnej Służby Wojskowej⁴, który jest w dyspozycji. Zmianę tę uzasadniano koniecznością dostosowania zakresu przedmiotowego nowelizowanych ustaw (w tym m.in. k.k.): „(...) do faktu utworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej oraz wprowadzenia nowego rodzaju czynnej służby wojskowej, którą jest terytorialna służba wojskowa, z uwzględnieniem aktywnego czasu jej pełnienia w jednostce wojskowej (służba pełniona rotacyjnie) oraz okresu dyspozycyjnego (służba pełniona dyspozycyjnie), skutkującego szeregiem ograniczeń i obowiązków nałożonych na żołnierzy OT”⁵.

Mając na uwadze sposób realizacji czynnej służby wojskowej (o czym w dalszej części), a także konieczność poszanowania konstytucyjnej zasady równości wobec prawa, stwierdzić należy, że: po pierwsze, legalna definicja pojęcia „żołnierz” od chwili jej wprowadzenia do powszechnego systemu prawa karnego była i nadal jest definicją za wąską, oraz po drugie, dodanie do niej 1 stycznia 2017 roku limitacji odnoszącej się *expressis verbis* do żołnierza OT będącego w dyspozycji było zabiegiem bezprzedmiotowym.

2. Kodeksowa ewolucja pojęcia „osoba wojskowa”/„żołnierz”

Z uwagi na ramy niniejszego opracowania rys historyczny pojęcia „osoba wojskowa”/„żołnierz” przedstawiony zostanie w oparciu o analizę jedynie wojskowych lub *quasi*-wojskowych aktów kodeksowych obowiązujących od dwudziestolecia międzywojennego aż po czasy współczesne.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę kwestie karno-wojskowe regulował Niemiecki Kodeks Karny Wojskowy z 20 czerwca 1872 r.⁶ (dalej: NKKW z 1872 r.), wprowadzony w życie: (1) ustawą z 29 lipca 1919 r.

i wojskowa, red. Teresa Dukiet-Nagórska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 553.

3 Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r., Dz. U. z 2016 r., poz. 2138.

4 Dalej: TSW.

5 Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy 966, źródło: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=966>. [dostęp: 04.07.2021]. (dalej: uzasadnienie rządowego projektu ustawy – druk sejmowy 966).

6 <https://polona.pl/item/niemiecki-kodeks-karny-wojskowy-z-dnia-20-czerwca-1872-r,MTEyNjUxNDUy/2/#info:metadata>. [dostęp: 07.07.2021].

o tymczasowym sądownictwie wojskowym⁷, (2) rozporządzeniem Rady Ministrów z 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie Wojskowego Kodeksu Karnego⁸ (dalej: W.K.K.). Pod względem merytorycznym akt ten nie był bezpośrednim tłumaczeniem kodeksu niemieckiego, ponieważ na mocy wspomnianego rozporządzenia wprowadzono w nim zmiany w obrębie tekstu pierwotnego. Charakteryzujący się dość dużą kazuistyką W.K.K. na terenie państwa polskiego obowiązywał od 14 sierpnia 1919 r. do 1 sierpnia 1928 r. Zgodnie z brzmieniem jego § 4 regulacja karno-wojskowa miała zastosowanie do „osoby wojskowej”, czyli do: „(...) osoby stanu żołnierskiego i urzędników wojskowych, należących do armii lub marynarki (...)”⁹.

Innymi słowy w W.K.K. nie było wyodrębnionej normatywnej definicji pojęcia „żołnierz”, a termin „osoba wojskowa” obejmował swym zakresem merytorycznym również i inne osoby podlegające pod sądownictwo wojskowe (np. urzędników wojskowych, których przyjęcie do Wojska Polskiego odbywało się w drodze orzeczenia komisji kwalifikacyjnej, a przydzielenie w oparciu o rozkaz Ministra Spraw Wojskowych)¹⁰.

Legalnej definicji pojęcia „żołnierz” próżno było szukać w obowiązującym od 1 sierpnia 1928 r. do 1 stycznia 1933 r. Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. ws. kodeksu karnego wojskowego¹¹ (dalej: k.k.w. z 1928 r.). Podobnie jak uprzednia regulacja karno-wojskowa, k.k.w. z 1928 r., pod względem podmiotowym miał zastosowanie m.in. do: „osób wojskowych, będących w czynnej służbie wojskowej” (art. 1 pkt 1 k.k.w. z 1928 r.), przy czym do „osób wojskowych” (inaczej niż w uprzednio obowiązującym W.K.K.) nie zaliczano już urzędników wojskowych. W myśl postanowień k.k.w. z 1928 r. „osobą wojskową, będącą w czynnej służbie wojskowej” była jedynie osoba pełniąca „służbę w wojsku stałym”¹².

Problematykę *stricte* karno-wojskową między 1 stycznia 1933 roku a 30 września 1944 roku regulowało Rozporządzenie Prezydenta

7 Ustawa z dnia 29 lipca 1919 r., Dz. U. z 1919 r., nr 65, poz. 389.

8 Rozporządzenie RM z dnia 10 maja 1920 r., Dz. U. z 1920 r., Nr 59, poz. 369.

9 Wacław Makowski, *Kodeks Karny Wojskowy z dodatkiem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza* (Warszawa: Zakłady Graficzno-Wydawnicze Książka, 1921), 93.

10 Ibidem, s. 106.

11 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r., Dz. U. z 1928 r., Nr 36, poz. 328.

12 Art. 3 lit. a ustawy z dnia 23 maja 1924 r., o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dz. U. z 1924 r., Nr. 61, poz. 609.

Rzeczypospolitej z 21 października 1932 r., Kodeks karny wojskowy¹³ (dalej: k.k.w. z 1932 r.). W Kodeksie tym, przy określaniu jego zakresu podmiotowego, po raz pierwszy w historii polskiej wojskowej myśli legislacyjnej posłużono się pojęciem „żołnierza w czynnej służbie wojskowej” (art. 3 § 1 k.k.w. z 1932 r.), co stanowiło pewne *novum*. W regulacji tej utrzymano (wprowadzoną w k.k.w. z 1928 r.) praktykę oddzielenia podmiotu będącego w czynnej służbie wojskowej od innych podmiotów, wobec których również miały zastosowanie przepisy k.k.w. z 1932 r. (zob.: art. 3 § 2 tego kodeksu).

W sposób bezpośredni do „żołnierza” jako podmiotu wojskowej odpowiedzialności karnej odnosiły się przepisy Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r., Przepisy wprowadzające Kodeks Karny Wojska Polskiego¹⁴ (dalej: k.k.W.P.). Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 76 przep. wprowadzających k.k.W.P. za „żołnierzy” uważano: „(...) wszystkie osoby będące w służbie wojskowej lub służbie pomocniczej, tudzież wszystkie osoby, pracujące w dziedzinach zmilitaryzowanych lub w administracji wojskowej”.

Odniesienie zakresu pojęcia „żołnierz” (z k.k.W.P.) do dwóch kategorii podmiotów, tj.: osób *de facto* będących w służbie wojskowej oraz do szeroko pojętych pracowników wojska, bezpośrednio korespondowało ze sposobem określenia podmiotu wojskowej odpowiedzialności karnej zastosowanym w W.K.K. (o czym była już mowa).

Wraz z wejściem w życie ustawy z 19 kwietnia 1969 r., Kodeks karny¹⁵ (dalej: k.k. z 1969 r.), tj. z dniem 1 stycznia 1970 r., doszło nie tylko do uchylecia mocy obowiązującej k.k.W.P., ale przede wszystkim do unifikacji przepisów karnych wojskowych z przepisami karnymi o charakterze powszechnym. W części wojskowej k.k. z 1969 r. wprowadzono (w przepisie art. 289 § 2 k.k. z 1969 r.) legalną definicję pojęcia „żołnierz”, która odnosiła się do osoby „pełniącej czynną służbę wojskową”¹⁶.

Zastosowany w k.k. z 1969 r. sposób określenia podmiotu wojskowej odpowiedzialności karnej korespondował z rozwiązaniem zastosowanym uprzednio w k.k.w. z 1932 r. (zob.: art. 3 § 1 tego kodeksu), przy czym

-
- 13 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r., Dz. U. z 1932 r., Nr 91, poz. 765.
- 14 Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r., Dz. U. z 1944 r., Nr 6, poz. 28.
- 15 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r., Dz. U. z 1969 r., Nr. 13, poz. 95.
- 16 Zob.: Kryspin Mioduski, „Komentarz do art 289 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Jerzy Bafia, Kryspin Mioduski, Mieczysław Siewierski (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1971), 652; Igor Andrejew, *Kodeks karny, krótki komentarz* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981), 243; Igor Andrejew, *Kodeks karny, krótki komentarz* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988), 257.

definicja pojęcia „żołnierz” z k.k.w. z 1932 r. (z uwagi na brak czasownikowego zawężenia sposobu realizacji czynnej służby wojskowej tylko do jej „pełnienia”) posiadała szerszy zakres podmiotowy niż definicja pojęcia „żołnierz” z k.k. z 1969 r., która literalnie odnosiła się jedynie do osoby pełniącej czynną służbę wojskową.

3. Kodeksowa definicja pojęcia „żołnierz” w ujęciu *de lege lata*

Legalną definicję pojęcia „żołnierz” ustawodawca zawarł w przepisie art. 115 § 17 k.k.¹⁷, czyli w części ogólnej k.k. (konkretnie w Rozdziale XIV zatytułowanym *Objaśnienie wyrażeń ustawowych* – w tzw. słowniczku), które to przepisy mają charakter uniwersalny, gdyż stosuje się je w obszarze całego prawa karnego powszechnego i wojskowego zarówno do sprawców przestępstw kodeksowych, jak i pozakodeksowych, chyba że przepisy karne pozakodeksowe wyraźnie wyłączają ich zastosowanie¹⁸. Jest to rozwiązanie wcześniej niestosowane. Wszystkie poprzednie definicje pojęcia „żołnierz” lokowane były albo w części wojskowej k.k. (zob.: k.k. z 1969 r.), albo w *stricte* karno-wojskowych aktach prawnych (zob: W.K.K.; k.k.w. z 1928 r.; k.k.w. z 1932 r. czy k.k.W.P. z 1944 r.).

Innymi słowy, do momentu wejścia w życie obecnie obowiązującej kodyfikacji karnej definicję pojęcia „żołnierz” (lub „osoby wojskowej”) zawierały regulacje prawne z zakresu prawa karnego wojskowego, tj. poświęcone jedynie tematyce wojskowej (w pełni lub przynajmniej częściowo autonomiczne).

Do 1 stycznia 2017 r. kodeksowa definicja pojęcia „żołnierz” była jednoczłonowa i odnosiła się ona do „osoby pełniącej czynną służbę wojskową”¹⁹. Definicja ta pod względem merytorycznym i stylistycznym stanowiła kopię definicji pojęcia „żołnierz” zawartej w uprzednio obowiązującej kodyfikacji

17 Zob. Magdalena Budyn-Kulik, Patrycja Kozłowska-Kalisz, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marek Mozgawa (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), 334; Damian Szeleszczuk, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak (Warszawa: C. H. Beck, 2019), 789; Paweł Daniluk, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański (Warszawa: C. H. Beck, 2018), 779.

18 Zob.: Jarosław Majewski, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do art. 53-116*, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 1029.

19 Zob.: Andrzej Marek, *Kodeks karny* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2010), 323; Andrzej Marek, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999), 312.

karnej²⁰. Przeniesienie z przepisu art. 289 § 2 k.k. z 1969 r. do przepisu art. 115 § 17 k.k. w identycznym kształcie definicji pojęcia „żołnierz” w doktrynie prawa karnego spotkało się z aprobatą²¹, z czym nie sposób się zgodzić. Analiza językowa tego fragmentu definicji pojęcia „żołnierz” (zwłaszcza zwrotu „osoba pełniąca”) skłania do wniosku, że termin ten (z uwagi na wskazany sposób realizacji czynnej służby wojskowej) nie odnosi się do wszystkich jej rodzajów.

Żołnierz czynną służbę wojskową może albo „pełnić” albo „odbywać”. Wprawdzie terminy te są dość powszechnie uważane za synonimiczne, to jednak nie są tożsame, co bezpośrednio akcentuje sam ustawodawca w aktach prawnych z zakresu wojskowości (zob. np. art. 59 ustawy z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej²²; dalej u.p.o.o.). Jest to istotne z uwagi na występujący – na gruncie całego prawa karnego materialnego – zakaz dokonywania wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy czynu zabronionego²³. Mając na względzie tę kategoryczną zasadę, stwierdzić należy, że legalna definicja pojęcia „żołnierz” (z przepisu art. 115 § 17 k.k.) odnosi się jedynie do podmiotów „pełniących” czynną służbę wojskową, czyli ma zastosowanie do 6²⁴ z 9 rodzajów czynnej służby

-
- 20 Zob.: Roman Góral, *Kodeks karny* (Warszawa: Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, 2007), 232; Jacek Giezek, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. Jacek Giezek (Warszawa: Wolters Kluwer, 2012), 721.
- 21 Zob.: Maciej Szwarczyk, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Tadeusz Bojarski (Warszawa: Lexis Nexis, 2012), 258.
- 22 Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r., t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 372.
- 23 Zob.: Violetta Konarska-Wrzosek, Andrzej Marek, *Prawo karne* (Warszawa: C.H. Beck, 2019), 74; Teresa Dukiet-Nagórska, „Odrębności wykładni przepisów prawnokarnych”, [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. Teresa Dukiet-Nagórska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 74.
- 24 Czynną służbę wojskową PEŁNI: 1. Żołnierz TSW pełnionej rotacyjnie (art. 98m ust. 2 i 3 u.p.o.o.); 2. Żołnierz powołany z rezerwy do okresowej służby wojskowej (art. 100 u.p.o.o.); 3. Żołnierz (tj.: elew, kadet lub podchorąży) pełniący służbę przygotowawczą (art. 98a u.p.o.o.); 4. Żołnierz pełniący zawodową służbę wojskową w sposób stały lub kontraktowy (art. 3 ust. 1a ustawy z 11 września 2003 r. - o służbie wojskowej Żołnierza zawodowego, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 860, dalej u.s.w.ż.z.); 5. Żołnierz w służbie kandydackiej (art. 124 u.s.w.ż.z.); 6. Poborowy, jako żołnierz służby wojskowej pełnionej w razie mobilizacji i w czasie wojny (art. 109 ust. 2 u.p.o.o.).

wojskowej²⁵. W zakres merytoryczny analizowanego pojęcia nie wchodzi zatem „żołnierz” „odbywający” czynną służbę wojskową²⁶.

Pewne zastrzeżenia odnieść należy również do (dodanego 1 stycznia 2017 roku na mocy nowelizacji z 2016 roku) drugiego członu definicji pojęcia „żołnierz”, tj. limitacji „z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie”.

W uzasadnieniu do nowelizacji z 2016 roku wskazano, że TSW jest nowym rodzajem czynnej służby wojskowej, pełnionej stale „(...) jako czynna służba wojskowa, w tym jako służba rotacyjna, określona w planie dowódcy JW (minimum jeden weekend w miesiącu) i dyspozycyjna w pozostałym zakresie. Okres służby rotacyjnej będzie okresem służby pełnionej w strukturach jednostki wojskowej i na stanowisku służbowym. (...) Okres dyspozycji to samokształcenie, doskonalenie zawodowe, możliwość pracy i prowadzenia działalności gospodarczej na zasadach ogólnych”²⁷.

Innymi słowy ustawodawca założył, że pełniący służbę wojskową w ramach TSW żołnierz OT będzie permanentnie w czynnej służbie wojskowej, nawet jeżeli będzie on np. świadczył pracę w oparciu o umowę o pracę na rzecz pracodawcy spoza struktury wojskowej. Założenie to zostało zadekretowane w przepisie art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o. Zgodnie z ich brzmieniem czynną służbą wojskową jest TSW pełniona zarówno rotacyjnie, jak i dyspozycyjnie, z czym nie sposób się zgodzić.

Gdyby przyjąć trafność stanowiska ustawodawcy i uznać, że żołnierz OT jest nieprzerwanie w czynnej służbie wojskowej (niezależnie od tego gdzie, co i na rzecz kogo wykonuje czynności i zadania), to tym bardziej nie należy podzielić zasadności limitacji wyrażonej po przecinku w treści przepisu art. 115 § 17 k.k. Limitacją tą ustawodawca po pierwsze sam sobie zaprzeczył, gdyż wyłączenie z katalogu żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową – żołnierza OT będącego w dyspozycji – nie jest zgodne ani z intencją ustawodawcy wyrażoną *expressis verbis* w uzasadnieniu do nowelizacji z 2016 roku – w którym ustawodawca wskazał, że żołnierz OT w dyspozycji to żołnierz w czynnej służbie wojskowej – ani z treścią przepisu art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o. Po drugie, omawianą limitacją doszło do niczym nieuzasadnionego wyodrębnienia poza katalog żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej – żołnierza OT pełniącego TSW w sposób dyspozycyjny. Zabieg ten z pewnością miał na celu zapewnienie ochrony przed

25 Zob.: art. 59 u.p.o.o.; art. 3 ust. 1 i 1a u.s.w.ż.z.; art. 124 ust. 1 u.s.w.ż.z.

26 Czynną służbę wojskową ODBYWA: 1. Poborowy, jako żołnierz zasadniczej służby wojskowej (art. 82 ust. 2 u.p.o.o.); 2. Student lub absolwent szkoły wyższej, jako żołnierz odbywający przeszkolenie wojskowe (art. 92 ust. 1 u.p.o.o.); 3. Żołnierz powołany z rezerwy do odbycia ćwiczenia wojskowego (art. 100 u.p.o.o.).

27 Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – druk sejmowy 966.

wojskową odpowiedzialnością karną będącemu w dyspozycji żołnierzowi OT. Paradoksalnie jednak doprowadził do pogorszenia warunków jego odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy w ramach powszechnego prawa karnego funkcjonuje, stanowiące odpowiednik przestępstwa wojskowego popełnionego przez żołnierza OT w dyspozycji, przestępstwo powszechne (które, co do zasady, przewiduje surowszą sankcję – o czym poniżej).

Niespójność systemową, jaką wywołuje limitacja statusu żołnierza zadekretowana w przepisie art. 115 § 17 k.k., pokazują dwie sytuacje: gdy w powszechnym prawie karnym można znaleźć odpowiednik przestępstwa wojskowego oraz *a contrario*, gdy w powszechnym prawie karnym nie występuje odpowiednik przestępstwa wojskowego.

Dla analizy pierwszej z nich jako przykład można podać stan faktyczny, w którym dwaj żołnierze OT pełniący czynną TSW (przy czym jeden rotacyjnie, drugi dyspozycyjnie) rozporządzają przedmiotem swojego wyposażenia (np. zastawiają w lombardzie hełm wojskowy o wartości około 1500 zł). Mając na uwadze przepis art. 115 § 17 k.k. stwierdzić należy, że żołnierz OT, pełniący czynną TSW rotacyjnie, w takiej sytuacji zrealizuje znamiona przestępstwa wojskowego z przepisu art. 363 k.k., który penalizuje samowolne rozporządzanie wyposażeniem wojskowym (za co przewidziana jest kara: grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do 2 lat). Natomiast żołnierz OT pełniący czynną TSW dyspozycyjnie (z uwagi na limitację zawartą w drugiej części przepisu art. 115 § 17 k.k. oraz okoliczność, że wyposażenie wojskowe żołnierza OT jest mieniem powierzonym mu na czas pełnienia tej służby) zrealizuje znamiona z przepisu art. 284 § 2 k.k., tj. popełni on przestępstwo przywłaszczenia i to kwalifikowanego (za co przewidziana jest wyłączenie kara pozbawienia wolności w wymiarze od 3 miesięcy do 5 lat). Ustawodawca, wyłączając (w oparciu o przepis art. 115 § 17 k.k.) żołnierza OT będącego w dyspozycji spod reżimu wojskowej odpowiedzialności karnej, paradoksalnie doprowadził do pogorszenia jego sytuacji prawnokarnej, gdyż (co do zasady) przestępstwa powszechne, stanowiące odpowiednik przestępstw wojskowych, zawierają sankcje surowsze niż sankcje przewidziane w przepisach szczególnych części wojskowej k.k.

Trudna do zaakceptowania sytuacja występuje szczególnie wtedy, gdy przestępstwo wojskowe nie posiada swojego odpowiednika w powszechnym prawie karnym. Dla analizy tej sytuacji jako przykład przyjąć można stan faktyczny, w którym dwaj żołnierze OT pełniący czynną TSW (przy czym jeden rotacyjnie, drugi dyspozycyjnie) odmawiają wykonania rozkazu. Obecny kształt przepisu art. 115 § 17 k.k. pozwala na postawienie zarzut z przepisu art. 343 k.k. (tj. niewykonania rozkazu) jedynie żołnierzowi OT pełniącemu czynną TSW rotacyjnie. Natomiast żołnierz OT pełniący czynną TSW dyspozycyjnie, choć swoim czynem zrealizuje dyspozycję z przepisu art. 343 k.k., to i tak pozostanie bezkarny, ponieważ w części szczególnej powszechnego prawa karnego nie penalizuje się zachowania polegającego na niewykonaniu

rozkazu. Żołnierzowi OT w dyspozycji nie będzie można również postawić zarzutu z przepisu art. 231 k.k. (tj. niedopełnienia obowiązków/przekroczenia uprawnień), gdyż funkcjonariuszem publicznym w rozumieniu k.k. jest (zgodnie z brzmieniem przepisu art. 115 § 13 pkt 8 k.k.) „osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie”. Kodeksowe zróżnicowanie zasad wojskowej odpowiedzialności karnej *de facto* za taki sam czyn naganny tego samego pod względem rodzajowym podmiotu (czyli żołnierza pełniącego czynną służbę wojskową) jest niedopuszczalne w państwie prawa.

W oparciu o powyższe uznać należy, że w przepisie art. 115 § 17 k.k. nie powinno być limitacji „z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie”. Wskazane wyłączenie prowadzi do impasu na płaszczyźnie możliwości egzekwowania wojskowej odpowiedzialności karnej wobec żołnierza czynnej służby wojskowej (którym zdaniem ustawodawcy jest żołnierz OT w dyspozycji – z czym nie sposób się zgodzić).

4. Żołnierz OT będący w dyspozycji a czynna służba wojskowa

Potrzebę usunięcia z przepisu art. 115 § 17 k.k. zapisu „z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie” (poza wyżej wskazanymi okolicznościami) uzasadnia również przekonanie o tym, że żołnierz OT, pełniący TSW w sposób dyspozycyjny (mimo zapatrywań projektodawcy wyrażonych w uzasadnieniu do nowelizacji z 2016 roku, a następnie zadekretowanych w treści przepisu art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o.), nie jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej. W związku z tym limitację z przepisu art. 115 § 17 k.k., wyłączającą żołnierza OT w dyspozycji z katalogu żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową, należy traktować jako bezprzedmiotową. Brak występowania przymiotu „czynnej służby” przy TSW żołnierza OT pełnionej dyspozycyjnie potwierdzają przytoczone poniżej argumenty.

Po pierwsze, paradoksalnie przemawia za tym obecny kształt przepisu art. 115 § 17 k.k. Nie można być jednocześnie żołnierzem w czynnej służbie wojskowej, jakim jest (zgodnie ze stanowiskiem projektodawcy wyrażonym w treści uzasadnienia do nowelizacji z 2016 roku oraz w przepisie art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o.) żołnierz OT będący w dyspozycji i nie podlegać pod zasady wojskowej odpowiedzialności karnej, jeżeli nie zaszyły okoliczności uchylające kryminalną bezprawność czynu. Przepis art. 115 § 17 k.k. merytorycznie nie statuuje ustawowego kontratypu, lecz zawiera legalną definicję pojęcia kodeksowego (w tym przypadku pojęcia „żołnierz”) m.in. jako podmiotu przestępstwa.

Po drugie, potrzebę rozróżnienia TSW żołnierza OT pełnionej rotacyjnie od TSW żołnierza OT pełnionej dyspozycyjnie (z uwagi na sposób pełnienia tych służb) wprowadził *de facto* sam ustawodawca, wskazując w przepisie art. 98m ust. 1 u.p.o.o., że TSW (będąca zgodnie z art. 59 ust. 1

pkt 3 u.p.o.o. – czynną służbą wojskową) może być pełniona rotacyjnie lub dyspozycyjnie. Powstaje zatem pytanie o sens wprowadzenia wyżej wymienionych dwóch skrajnie różnych form pełnienia TSW, skoro zarówno „rotacja”, jak i „dyspozycja” (zdaniem ustawodawcy) jest czynną służbą wojskową. Wskazanie w przepisie art. 98m ust. 1 u.p.o.o., że TSW może być pełniona rotacyjnie lub dyspozycyjnie, stwarza podstawy do przyjęcia, że „rotacja” od „dyspozycji” różni się nie tylko miejscem pełnienia tychże służb czy przysługującym uposażeniem oraz innymi świadczeniami (o czym poniżej), ale występująca między nimi polaryzacja w sposób jednoznaczny przesądza, że czynną służbą wojskową w ramach TSW jest jedynie służba wojskowa pełniona przez żołnierza OT będącego w rotacji. Natomiast służba wojskowa żołnierza OT będącego w dyspozycji, polegająca jedynie na biernym oczekiwaniu w gotowości na powołanie na ćwiczenia rotacyjne, pozbawiona jest przymiotu „czynnej służby wojskowej”.

Po trzecie, o braku występowania charakteru „czynnej służby” przy TSW żołnierza OT pełnionej dyspozycyjnie przesądził niejako sam projektodawca, wskazując w treści uzasadnienia do nowelizacji z 2016 roku (czyli w dokumencie, w którym podkreślano również, że TSW w dyspozycji to czynna służba wojskowa), że: „W zakresie świadczeń [żołnierza OT] znacznie miałby głównie okres służby rotacyjnej – uposażenie, świadczenia, ubezpieczenie itp.”²⁸. Skoro okresem relewantnym dla ubezpieczenia czy uposażenia żołnierza OT jest czas pełnienia przez niego TSW w sposób rotacyjny (czyli, czas rzeczywistego odbywania przez niego ćwiczeń rotacyjnych), to uznać należy, że tylko w trakcie rotacji TSW ma wymiar czynnej służby wojskowej. Żołnierz OT w dyspozycji (czyli nieodbywający ćwiczeń rotacyjnych i przebywający poza jednostką wojskową) nie jest objęty ani ubezpieczeniem, ani nie otrzymuje za ten czas uposażenia. Okoliczność ta jednoznacznie wskazuje, że czas bycia żołnierza OT w dyspozycji nie jest czasem pełnienia przez niego TSW w sposób czynny.

Zasadność wyrażonego powyżej stanowiska wynika również z okoliczności dotyczącej czasu pełnienia/odbywania czynnej służby wojskowej zarówno przez osoby, które służbę wojskową realizują w sposób „tymczasowy”, jak i przez osoby, które służbę wojskową realizują w sposób permanentny. W sposób „tymczasowy” czynna służba wojskowa realizowana jest przez: żołnierza zasadniczej służby wojskowej, żołnierza powołanego z rezerwy do odbycia ćwiczeń wojskowych, żołnierza powołanego z rezerwy do odbycia okresowej służby wojskowej, elewa, kadeta, podchorążego przy służbie przygotowawczej czy absolwenta szkoły wyższej przy przeszkoleniu wojskowym.

28 Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy 966, źródło: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=966>. [dostęp: 04.07.2021].

Tylko w czasie rzeczywistego realizowania w jednostce wojskowej przez wyżej wymieniony podmioty – odpowiednio: zasadniczej służby wojskowej, ćwiczeń wojskowych, okresowej służby wojskowej, służby przygotowawczej czy przeszkolenia wojskowego (czyli aktywności wojskowych wymiernych w czasie) – podmioty te realizują służbę wojskową w sposób czynny, tj. są one objęte ubezpieczeniem i otrzymują należne uposażenie. Takie same zasady odnieść należy do osób będących w służbie wojskowej w sposób permanentny, tj. żołnierzy zawodowych (stałych i kontraktowych) oraz podchorążych uczelni wojskowych pełniących służbę kandydacką (przez okres pięciu lat ich studiowania). Wskazanej kategorii podmiotów przysługuje w sposób ciągły (tj. nawet w czasie ich urlopu czy w czasie wolnym od służby, np. w czasie świąt czy przebywania na przepustce) zarówno ubezpieczenie, jak i uposażenie, ponieważ czynna służba wojskowa tych żołnierzy ma wymiar permanentny.

Między innymi dlatego TSW realizowana dyspozycyjnie (z uwagi na nieprzysługujące żołnierzowi OT w dyspozycji zarówno ubezpieczenie, jak i uposażenie) nie jest czynną służbą wojskową. Gdyby uznać, że żołnierz OT w dyspozycji jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej, to żołnierzowi temu należałoby za cały okres pełnienia przez niego TSW dyspozycyjnie (czyli *de facto* za czas jego przebywania poza jednostką wojskową w gotowości, podczas którego prowadziłby on np. swoją zarobkową działalność gospodarczą lub wykonywał pracę zarobkową na rzecz pracodawcy spoza wojska) m.in. wypłacić uposażenie (wojskowe) oraz objąć go ubezpieczeniem (wojskowym). Takie zaś rozwiązanie prowadziłoby do absurdu.

Po czwarte, o tym, że TSW żołnierza OT w dyspozycji nie jest czynną służbą wojskową świadczy (*a contrario*) sposób „rozpoczynania i kończenia” czynnej TSW przez żołnierza OT, który jest w rotacji. Rozpoczęcie pełnienia TSW przez żołnierza OT uwarunkowane jest uprzednim otrzymaniem karty powołania (ważnej na czas od 1 roku do 3 lat) od Wojskowego Komendanta Uzupelnień. W karcie tej wskazana jest m.in. jednostka wojskowa, w której żołnierz OT będzie pełnił TSW w sposób rotacyjny. W tym miejscu zauważyć należy, że karta powołania inicjuje służbę wojskową nie tylko w ramach TSW, ale również i przy innych rodzajach służb wojskowych z wyjątkiem zawodowej służby wojskowej, którą rozpoczyna się od zawarcia kontraktu. Po otrzymaniu karty powołania żołnierzowi OT jest wręczany (uprzednio zatwierdzony przez Dowódcę JW²⁹, w której będzie on pełnił służbę rotacyjnie) kalendarz szkoleń rotacyjnych z terminami podanymi z góry na rok (art. 98o u.p.o.o.). Każdorazowo na wyznaczony termin szkolenia rotacyjnego żołnierz OT powoływany jest na mocy rozkazu dziennego Dowódcy JW. Po upływie czasu trwania szkolenia rotacyjnego żołnierz OT (zgodnie z przepisem art. 71 ust. 6 u.p.o.o.) zwalniany jest z czynnej służby wojskowej, co jest stwierdzone także w rozkazie dziennym Dowódcy JW. Innymi słowy, żołnierz OT jest

29 Dowódca JW – Dowódca jednostki wojskowej.

każdorzazowo powoływany do czynnej TSW (realizowanej rotacyjnie), a po zrealizowaniu szkolenia rotacyjnego żołnierz OT jest zwalniany z tej służby (również każdorzazowo). Od tego momentu TSW żołnierza OT jest pełniona w sposób dyspozycyjny (który zdaniem ustawodawcy jest również formą pełnienia czynnej służby wojskowej). Zauważyć należy, że aktem inicjującym TSW żołnierza OT pełnioną dyspozycyjnie jest nie rozkaz dzienny powołujący do służby (czym rozpoczyna się TSW realizowana rotacyjnie), a rozkaz dzienny Dowódcy JW *de facto* zwalnający ze służby (w tym przypadku zwalnający z pełnienia czynnej TSW w sposób rotacyjny). Już sama ta okoliczność wskazuje na pewien paradoks systemowy, bo jak to jest możliwe, że żołnierz OT, po zwolnieniu z pełnienia czynnej TSW (rotacyjnie), w dalszym ciągu pełni czynną TSW (dyspozycyjnie). Jest to niezbyt logiczne, gdyż *de facto* czynnej służby żołnierz ten już nie pełni. Ponadto, przy każdym innym rodzaju służby wojskowej (czy to „pełnionej”, czy „odbywanej”) zwolnienie żołnierza z tej służby (w oparciu o dyspozycję przepisu art. 71 u.p.o.o.) wiąże się z zakończeniem czynnej służby wojskowej i jednoczesnym przeniesieniem żołnierza do rezerwy.

Po piąte, żołnierzem w czynnej służbie wojskowej jest powołany i odbywający ćwiczenia wojskowe żołnierz Narodowych Sił Rezerwy (dalej: NSR). Podobnie jak przy TSW czy innych rodzajach służby wojskowej (z wyłączeniem służby zawodowej – o czym była już mowa) służba wojskowa żołnierza NSR uwarunkowana jest uprzednim otrzymaniem karty powołania od Wojskowego Komendanta Uzuppełnień. Po odbyciu szkolenia podstawowego żołnierz (jeszcze nie NSR) otrzymuje tzw. przydział kryzysowy z wyszczególnioną jednostką wojskową, w której będzie on pełnił służbę wojskową w ramach NSR, jeżeli dobrowolnie podpisze kontrakt z tą jednostką. Po podpisaniu kontraktu żołnierz staje się żołnierzem NSR, który mimo posiadania kontraktu z jednostką wojskową jest w czynnej służbie wojskowej tylko w czasie odbywania ćwiczeń wojskowych w tej jednostce. W pozostałym czasie służba wojskowa żołnierza NSR nie jest czynną służbą wojskową. Tak samo jak przy żołnierzu TSW powoływanym na ćwiczenia rotacyjne, po pierwsze, zarówno rozpoczęcie jak i zakończenie ćwiczeń wojskowych żołnierza NSR w jednostce wojskowej jest uwzględnione w rozkazie dziennym Dowódcy JW, a po drugie, żołnierza NSR (analogicznie jak żołnierza TSW w rotacji) zwalnia się z czynnej służby wojskowej po upływie czasu trwania ćwiczenia wojskowego (art. 71 ust. 4 u.p.o.o.). Od tego momentu służba wojskowa żołnierza NSR, mimo posiadania przez niego zawartego z jednostką wojskową kontraktu (czego nie posiada żołnierz OT ani w rotacji, ani w dyspozycji) nie ma charakteru czynnej służby wojskowej (innymi słowy żołnierz NSR jest w rezerwie).

Jak więc logicznie wytłumaczyć, że zarówno żołnierz TSW, jak i żołnierz NSR w ramach swojej służby wojskowej zobowiązani są do udziału w określonych z góry co do czasu i miejsca ich trwania ćwiczeniach

(odpowiednio: ćwiczeniach rotacyjnych lub ćwiczeniach wojskowych), po których zakończeniu (na mocy przepisu art. 71 ust. 4 lub 6 u.p.o.o.) żołnierze ci są zwalniani z czynnej służby wojskowej, a mimo to żołnierz TSW dalej jest w czynnej służbie wojskowej (choć pełnionej dyspozycyjnie), natomiast żołnierz NSR (mimo posiadania przez niego zawartego z jednostką wojskową kontraktu) przestaje być w czynnej służbie wojskowej aż do czasu stawienia się na kolejne ćwiczenia.

W opraciu o powyższe, założenie projektodawcy zawarte w uzasadnieniu do nowelizacji z 2016 roku, a następnie zadekretowane w treści przepisu art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o., zgodnie z którym żołnierz OT w dyspozycji jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej, uznać należy za nielogiczne i nie do akceptacji. Stwarza to podstawy do przyjęcia, że wraz z zakończeniem szkolenia rotacyjnego żołnierz OT w dyspozycji jest żołnierzem w rezerwie. W związku z tym poczynione w przepisie art. 115 § 17 k.k. wyłączenie żołnierza OT w dyspozycji z grona żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową jest po prostu bezprzedmiotowe.

5. Kodeksowa definicja pojęcia „żołnierz” w ujęciu *de lege ferenda*

Przedstawiona analiza normatywnej definicji pojęcia „żołnierz” (z przepisu art. 115 § 17 k.k.) wskazuje na konieczność jej nowelizacji. Aby zapewnić kompatybilność systemu prawa karnego z rzeczywistością wojskową, zmiany dotyczące zakresu merytorycznego definicji pojęcia „żołnierz” powinny przebiegać, po pierwsze, w kierunku nieograniczania podmiotowego kręgu osób podlegających odpowiedzialności karnej na podstawie przepisów prawa karnego wojskowego jedynie do żołnierzy „pełniących” czynną służbę wojskową, a po drugie, należałoby z przepisu art. 115 § 17 k.k. całkowicie usunąć znajdującą się po przecinku, limitację „z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie”. Niezależnie od tego, czy podziela się stanowisko projektodawcy zawarte w uzasadnieniu do nowelizacji z 2016 r., a następnie zadekretowane w treści przepisów: art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. w zw. z art. 98m ust. 1 u.p.o.o. (i żołnierzowi OT w dyspozycji nada się status żołnierza w czynnej TSW), czy też uzna się, że żołnierz OT w dyspozycji nie jest żołnierzem w czynnej TSW (na co wskazuje szereg argumentów przytoczonych powyżej), przedmiotowa limitacja prowadzi do niczym nieuzasadnionego zróżnicowania podmiotów podlegających pod reżim wojskowej odpowiedzialności karnej, która nie powinna mieć miejsca w państwie prawa. Co więcej, jeżeli podzieli się wyrażone w niniejszym artykule stanowisko, zgodnie z którym żołnierz OT w dyspozycji nie jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej, to wskazana limitacja z przepisu art. 115 § 17 k.k. jest zapisem zbędnym, bo logika nakazuje przyjąć, że skoro żołnierz nie pełni czynnej służby wojskowej, to tym samym nie jest żołnierzem w czynnej służbie wojskowej.

Normatywna definicja pojęcia „żołnierz” z przepisu art. 115 § 17 k.k. statuująca, że „żołnierzem jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie” *de lege ferenda* powinna mieć brzmienie: żołnierzem jest osoba będąca w czynnej służbie wojskowej.

Propozycja ta *expressis verbis* nawiązuje do sposobu określenia podmiotu wojskowej odpowiedzialności karnej zastosowanego w k.k.w. z 1928 roku (który odnosił się m.in. do „osób wojskowych, będących w czynnej służbie wojskowej” – art. 1 pkt 1 k.k.w. z 1928 r.), czy w k.k.w. z 1932 roku (w którym to po raz pierwszy w historii wojskowej legislacji karnej posłużono się pojęciem: „żołnierza w czynnej służbie wojskowej” – art. 3 § 1 k.k.w. z 1932 r.).

Prawne usankcjonowanie wyżej wymienionych propozycji *de lege ferenda*: (1) zapewni kompatybilność systemu prawa karnego z wojskowymi regulacjami prawnymi (które wyraźnie rozróżniają „pełnienie” od „odbywania” czynnej służby wojskowej), (2) zakres merytoryczny definicji pojęcia „żołnierz” obejmie również żołnierzy „odbywających” czynną służbę wojskową, (3) przyczyni się to do stałej adekwatności definicji ustawowej pojęcia „żołnierz” (tj. będzie ona relewantna, nawet jeżeli ustawodawca wprowadzi jakikolwiek inny sposób realizacji czynnej służby wojskowej niż jej „pełnienie” czy odbywanie”), (4) wyeliminuje konieczność ciągłej nowelizacji legalnej definicji pojęcia „żołnierz” z k.k.; (5) jednoznacznie przesądzi o statusie prawnokarnym żołnierza OT w dyspozycji.

Celem doprecyzowania ponad wszelką wątpliwość statusu prawnokarnego żołnierza OT w dyspozycji (tj. jako żołnierza niebędącego w czynnej służbie wojskowej) w treści przepisu art. 59 ust. 1 pkt 3 u.p.o.o. zaliczającego *de lege lata* do kręgu żołnierzy w czynnej służbie wojskowej żołnierza pełniącego „terytorialną służbę wojskową” należy wprowadzić zastrzeżenie „pełnioną rotacyjnie”. Zadekretowanie wskazanej propozycji *de lege ferenda* nie tylko w sposób jednoznaczny przesądzi o braku przymiotu „czynnej służby” przy TSW żołnierza OT pełnionej dyspozycyjnie, ale także uzasadni wprowadzone przez ustawodawcę (w przepisie art. 98m ust. 1 u.p.o.o.) rozróżnienie TSW na służbę wojskową pełnioną rotacyjnie oraz służbę wojskową pełnioną dyspozycyjnie.

Tytułem jedynie zasygnalizowania (gdyż nie należy to do *meritum* tego opracowania) analogiczne uwagi odnieść należy również do definicji funkcjonariusza publicznego, a konkretnie do przepisu art. 115 § 13 pkt 8 k.k. statuującego jako funkcjonariusza publicznego „[osobę pełniącą] (...) czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie” (czyli osobę żołnierza pełniącego czynną służbę wojskową, z wyjątkiem żołnierza OT będącego w dyspozycji).

Bibliografia

- Andrejew Igor, *Kodeks karny, krótki komentarz*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981.
- Andrejew Igor, *Kodeks karny, krótki komentarz*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Budyn-Kulik Magdalena, Kozłowska-Kalisz Patrycja, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marek Mozgawa. 334-336. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- Daniluk Paweł, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański. 779-782. Warszawa: C.H. Beck, 2018.
- Dukiet-Nagórska Teresa, „Odrębności wykładni przepisów prawno-karnych”, [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. Teresa Dukiet-Nagórska. 74. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Giezek Jacek, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. Jacek Giezek. 721-722. Warszawa: Wolters Kluwer, 2012.
- Góral Roman, *Kodeks karny*. Warszawa: Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, 2007.
- Hoc Stanisław, „Uwagi ogólne”, [w:] *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. Teresa Dukiet-Nagórska. 553-554. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Konarska-Wrzosek Violetta, Andrzej Marek, *Prawo karne*. Warszawa: C.H. Beck, 2019.
- Majewski Jarosław, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, t. I, Komentarz do art. 53-116*, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll. 1029-1033. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Makowski Wacław, *Kodeks Karny Wojskowy z dodatkiem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*. Warszawa: Zakłady Graficzno-Wydawnicze Książka, 1921.
- Marek Andrzej, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1999.
- Marek Andrzej, *Kodeks karny*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010.
- Mioduski Kryspin, „Komentarz do art 289 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Jerzy Bafia, Kryspin Mioduski, Mieczysław Siewierski. 652-653. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1971.
- Szeleszczuk Damian, „Komentarz do art. 115 §17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak. 789-790. Warszawa: C.H. Beck, 2019.
- Szwarczyk Maciej, „Komentarz do art. 115 § 17 k.k.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Tadeusz Bojarski. 257-259. Warszawa: Lexis Nexis, 2012.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>